

Begripsuitbreiding tijdens gespreksvoering

Taalleren in communicatie

Een gesprek met een leerling kent verschillende vormen: een kort gesprekje tijdens het veters strikken, een gesprek op de drempel van je klas of intensief in gesprek in de kring. Taal is een essentieel onderdeel van dit gesprek. De vorm én de inhoud van een gesprek bieden kansen om nieuwe taal te leren en te werken aan begripsuitbreiding. Leerkrachten geven tijdens professionalisering aan dat zij de leerling volgen en impliciete feedback geven, maar zich onvoldoende bewust zijn van de kansen om taal uit te breiden. Wat is het belang van taalleren, wat zijn de dilemma's en hoe draagt professionalisering bij aan bewustwording van leerkrachten om kansen én momenten te (h)erkennen, zodat er doelgericht aan taalleren in communicatie wordt gewerkt?

Anouk Middelkoop-van Erp

(a.vanerp@fontys.nl) is hogeschooldocent bij Fontys OSO (Master Educational Needs). Zij is betrokken bij ontwikkeling, uitvoering van modules en praktijkgericht onderzoek op het gebied van spraak en taal- en gehoorproblemen

Iedere stap in de taalontwikkeling lukt dankzij taalleren. Je hebt immers taal nodig om te denken en als je denkt, groeit je taal. Het leren van taal bestaat uit een aantal specifieke stappen in het ontwikkelingsproces (Goorhuis & Schaerlaekens, 2000). Bijvoorbeeld bewustwording van taalvorm: onder andere klank, zinsbouw, lezen. Daarnaast het doorzien van taalinhoud: onder andere meerdere betekenissen van een woord (in de context). Mede afhankelijk van persoonlijkheidskenmerken en omgevingsfactoren van de leerling vindt het proces van taalleren plaats. Leerlingen met een taalachterstand of een taalontwikkelingsstoornis (TOS) of meertalige leerlingen hebben de neiging meer achterop te raken (Bishop, 2006) en verdienen met nadruk intensief en doelgericht taalonderwijs. Bovenal is taalleren sterk gerelateerd aan de wijze waarop de interactie wordt aangegaan. Leerkrachten spelen een essentiële rol tijdens deze interactie.

Taalleren: als doel of als middel?

Het gesprek is een vorm van interactie waarbij taal een belangrijke rol speelt. Er zijn vele momenten gedurende een schooldag dat een leerkracht in gesprek is met een leerling. Het karakter van het gesprek bepaalt of er gelegenheid is voor taalleren in communicatie. Gericht contact, waarbij er sprake is van toewenden, gericht luisteren en het daadwerkelijk volgen van de leerling (Pepper & Weitzman, 2009) is voorwaardelijk. Taal is hier mede een middel wat bijdraagt aan relatie, autonomie en veiligheid (Stevens, 2004) waardoor de leerling zich gezien en gehoord voelt. Wanneer een leerling geëmotioneerd de klas binnenkomt en al hikkend zijn verhaal vertelt, is taal een middel. De aandacht is

gericht op de inhoud, het verhaal van de leerling. Als leerkracht volg je deze communicatie: wat wil je mij vertellen?

De context zal bepalen of er daarnaast sprake kan zijn van taalleren als doel. Hierbij is de leerkracht zich bewust van de kans die zich voordoet tijdens het gesprek om impliciete feedback te geven (recasten) én taal uit te breiden (expanderen) (Adams, Nuevo, & Egi, 2012). De leerkracht werkt hier doelgericht aan begripsuitbreiding, wat het taalleren faciliteert en visa versa (zie het kader 'Geleentijd' hieronder voor een voorbeeld).

'Geleentijd'

Als een leerling vertelt over zijn 'twee-handenfiets' biedt dat gelegenheid om impliciete feedback te geven: 'Jouw fiets is tweedehands.' Nadat er op de taalvorm impliciete feedback is gegeven, gaat de aandacht naar de taalinhoud en wordt de context uitgebreid: 'Jouw fiets was dus eerst van iemand anders' of 'Jij bent de tweede eigenaar.' Hier is sprake van taalleren als doel. Leerlingen zijn zelf ook prima in staat om taal uit te breiden. Wanneer een andere leerling zegt: 'Oh, je bedoelt van Marktplaats', draagt dit zichtbaar bij aan de verheldering van de context voor andere leerlingen. Het bieden van gelegenheid én tijd is essentieel om tot taalleren te komen. Geef de leerling de kans de impliciete feedback én de nieuwe taal te plaatsen en daarop te reflecteren. Bied 'geleentijd' voor taalleren in communicatie. 'Geleentijd' is hét moment in communicatie waarop je de tijd even stilzet om tot taalleren te komen.

De betekenis van 'taalleren' duidt het proces aan. Net als 'taalontwikkeling' en 'taalverwerving'. 'Taal leren' bestaat uit stappen in het ontwikkelingsproces; dat is niet waar de auteur in dit artikel op doelt. Het begrip 'taalleren' is onder andere gangbaar in cluster 2-scholen en bij logopedisten.

De leerkracht voegt nieuwe taal toe, passend bij de context en bruikbaar voor de leerling om zich verder te ontwikkelen

Recasten en expanderen

Het geven van impliciete feedback (recasten) is de eerste stap bij taalleren als doel en kent verschillende vormen (Nicholas, Lightbown, & Spada, 2001). Bij baby's en jonge kinderen is er voortdurend sprake van impliciete feedback. Deze natuurlijke manier van communiceren (Pepper & Weitzman, 2011), waarbij er aangesloten wordt bij de communicatie en dit op een correcte manier wordt teruggegeven, is onder andere gericht op de taalvorm. De vorm kan aangevuld worden (zinsbouw), gecorrigeerd worden (onder andere grammatica, uitspraak) of benadrukt worden (onder andere klank, intonatie). Impliciete feedback kan mede gericht zijn op de taalinhoud. Doordat je de taal correct teruggeeft in een bepaalde context, bevestig je en verifieer je tegelijkertijd of je de ander goed begrijpt: 'Ik luister, ik begrijp je.' Dit draagt bij aan gedeelde communicatie en biedt vertrouwen. Bij jonge kinderen is er vaak een voordeel, doordat er concreet materiaal voorhanden is. Hierdoor kan je 'in het moment' labelen (Verhallen & Van den Nulft, 2009) en de taalinhoud ondersteunen: wijzen, voelen, pakken, et cetera. In communicatie wordt er gericht gewerkt aan conceptuitbreiding. De volgende stap bij het taalleren als doel is het uitbreiden van taal (expanderen). Expanderen is maatwerk. De leerkracht houdt rekening met de zone van de naaste ontwikkeling, ondersteunt en

biedt in een betekenisvolle context aan wat nét buiten het bereik van de leerling ligt. Verhallen en Van den Nulft (2009) benoemen dat er rekening moet worden gehouden met de frequentie van de woorden in de dagelijkse taal, het nut en de context waarin de taal geplaatst kan worden door de leerling. Woordenschatuitbreiding is een onderdeel van begripuitbreiding. Zoals Essers (2006) benoemt: 'Een woord is pas een woord in relatie met een ander woord.' Begripuitbreiding betreft conceptuitbreiding: opbouw van een context. De leerkracht voegt nieuwe taal toe, passend bij de context en bruikbaar voor de leerling om zich verder te ontwikkelen. Het vraagt kennis en vaardigheid van de leerkracht om de kansen in het moment te herkennen en daar optimaal gebruik van te maken. Dit is een intensief proces en brengt ook dilemma's met zich mee.

Dilemma's

Door gespreksvoering leer je je leerlingen kennen. Als leerkracht stem je af op hun verhalen, vragen en verwondering. Dit vraagt om pedagogische sensitiviteit waarbij je precies en alert het gedrag van een leerling waarneemt, dit gedrag op juiste wijze interpreteert en er vervolgens op een juiste manier, ook in de ogen van de leerling, op reageert (Van Manen, 2014). Hierdoor zorg je voor een goede leerkracht-leerling relatie, voornamelijk

omdat leerlingen zich beter begrepen voelen (Bakx, 2015).

De leerkracht-leerling relatie is voorwaardelijk om tot leren te komen. Er doen zich in een gesprek tal van kansen voor die zich uitstekend lenen voor taalleren. Leerkrachten benoemen dat impliciete feedback (recasten) ook een remmende werking kan hebben op de 'communicatieflow': het gesprek vertraagt en/of onderbreekt. Zoals eerder benoemd, de taal die wordt uitgebreid (expanderen), dient *nét* buiten het bereik van de leerling te liggen en afgestemd te zijn op een betekenisvolle context: passend en bruikbaar. Leerkrachten geven aan dat ze de leerling 'verliezen' wanneer deze taal buiten het bereik van de leerling ligt. Aanvullend benoemen Lyster en

Ranta (1997) de mogelijkheid dat de leerling de impliciete feedback louter als bevestiging ervaart en deze niet als feedback verwerkt. Ten slotte kan de lading van een gesprek zich soms simpelweg niet lenen voor doelgericht taalleren. Dan is de emotie en behoefte van de leerling sturend, waarbij feedback op taal secundair of zelfs ondergeschikt is.

Didactisch handelen

Leerkrachten werken bewust en/of onbewust aan taalleren. Wanneer leerkrachten naar opnames van zichzelf en elkaar kijken, zien zij in waar verandering en/of verbetering aangebracht kan worden. Momenten in communicatie worden geanalyseerd op kansen om tot doelgericht taalleren te komen.

Gesprek analyseren

Gesprek dat plaatsvond:

Anne: 'Kijk, ik heb stekeltjes!
Leerkracht: 'Dat ziet er grappig uit hè!
Anne: 'De haartjes staan overeind.'
Leerkracht: 'Had je je jas niet aan?'
Anne: 'Nee, de zon scheen.'
Leerkracht: 'Hadden de andere kinderen ook hun jas uit?'
Anne: 'Ja.'

Kansen tijdens dit gesprek:

Anne: 'Kijk, ik heb stekeltjes!
Leerkracht: 'Ik zie het op je arm.'
Anne: 'De haartjes staan overeind.'
Leerkracht: 'Je hebt kippenvel.'
Anne (kijkt en onderzoekt): 'Haha, jij hebt ook een vel van een kip!
Leerkracht: 'Hé, goed gezien. Ik heb ook kippenvel van de kou!'

Het karakter van het gesprek bepaalt of er gelegenheid is voor taalleren in communicatie: gericht contact tijdens het gesprek is belangrijk

Leerkrachten ontdekken tijdens professionalisering dat zij te weinig gebruikmaken van het visueel ondersteunen van het taalleren. Leerlingen waarvan de taalontwikkeling specifiek de aandacht vraagt, hebben baat bij visuele ondersteuning (Bishop, 2006). Dit kan met behulp van concreet materiaal, pictogrammen en/of geschreven taal. Visualiseren ondersteunt betekenis, het geheugen en geeft ordening aan de context (Kim, Vaughn, Wanzek, & Wei, 2004). Visualiseren in geschreven taal draagt bij aan symboolbewustzijn (Essers, 2006). Daarnaast geeft het moment van 'laten zien' gelegenheid én tijd voor de leerling om de taal te plaatsen en daarop te reflecteren: 'gelegetijd' (zie het kader 'Gelegetijd' op pagina 16 voor een voorbeeld).

Tijdens het analyseren van opnames ontdekken leerkrachten dat zij soms vragen stellen op essentiële momenten, waar doelgericht aan taalleren gewerkt had kunnen worden (zie het kader 'Gesprek analyseren' onder aan de vorige pagina voor een voorbeeld hiervan). Hierdoor blijven er kansen liggen voor begripsuitbreiding. Leerkrachten geven aan dat vragen helpen sturing te geven aan het gesprek. Vragen kunnen naast een sturende werking ook een belemmerende werking hebben (Damhuis, 2009). Vragen leggen altijd iets van een antwoord vast. Daarnaast is het noodzakelijk voor taalleren dat leerlingen de gelegenheid krijgen om zelf initiatief te kunnen nemen tot interactie.

Kansen en momenten (h)erkennen

Leerlingen met een taalachterstand of een taalontwikkelingsstoornis (TOS) of meertalige leerlingen hebben behoefte aan intensief en doelgericht taalonderwijs. Taalleren in communicatie is daar een belangrijk onderdeel van. Gesprekken in de klas bieden kansen om nieuwe taal te leren en te werken aan begripsuitbreiding. De leerkracht heeft een essentiële rol om deze kansen te benutten en feedback te geven in interactie. Het is van belang dat leerkrachten ontdekken hoe deze momenten (timing) optimaal te gebruiken en wat de waarde is van 'gelegetijd': gelegenheid én tijd voor de leerling om te reflecteren op nieuwe taal. Door gebruik te maken van beeldbegeleiding kunnen aspecten als timing, maar ook de inzet van visuele ondersteuning en het stellen van vragen, nauwkeurig worden geanalyseerd. Professionalisering draagt bij aan de bewustwording van leerkrachten om kansen én momenten te (h)erkennen, zodat er doelgericht aan taalleren in communicatie wordt gewerkt. 🌱

Leestips

- Kwaliteitsindicatoren taalontwikkelingsstoornissen: www.simea.nl/dossiers/passend-onderwijs/kwaliteit/document-taalontwikkelingsstoornis-versie-september-20142.pdf
- Portret van een cluster 2-school: www.leraar24.nl/portret-van-een-cluster-2-school

Literatuur

- Adams, R., Nuevo, A.M., & Egi, T. (2012). Explicit and Implicit Feedback, Modified Output, and SLA: Does Explicit and Implicit Feedback Promote Learning and Learner-Learner Interactions? *The Modern Language Journal*, 95 (1), 42-63.
- Bakx, A. (2015). *De pedagogisch sensitieve leraar: werken aan brede opbrengsten*. Bussum: Coutinho.
- Bishop, D.V.M. (2006). What causes Specific Language Impairment in Children? *Association for Psychological Science*, 15 (5), 217-221.
- Damhuis, R. (2009). *Gesprekken zijn de spil van het onderwijs. Taalbeleid in uitvoering* (proefschrift). Marnix Academie, Utrecht
- Essers, A. (2006). *Reflecterende taaldidactiek*. Apeldoorn: Garant.
- Goorhuis, S. & Schaerlaekens, A. (2008). *Handboek taalontwikkeling, taalpathologie en taaltherapie bij Nederlands sprekende kinderen*. Utrecht: Tijdstroom
- Kim, A.H., Vaughn, S., Wanzek, J., & Wei, S. (2004). Graphic organizers and their effects on the reading comprehension of students with LD: a synthesis of research. *Journal of Learning Disabilities*, 37 (2), 105-118.
- Lyster, R. & Ranta, L. (1997). Corrective feedback and learner uptake: negotiation of form in communicative classrooms. *Studies in Second Language Acquisition*, 19 (1), 37-66.
- Manen, M. van (2014). *Weten wat te doen wanneer je niet weet wat te doen: pedagogische sensitiviteit in de omgang met kinderen*. Driebergen: NIVOZ.
- Nicholas, H., Lightbown, P.M., & Spada, N. (2001). Recasts as Feedback to Language Learners. *Language Learning*, 51 (4), 719-758.
- Nulft, D. van den & Verhallen, M. (2009). *Met woorden in de weer*. Bussum: Coutinho.
- Pepper, J. & Weitzman, E. (2011). *Praten doe je met zijn tweeën*. Amsterdam: SWP.
- Stevens, L. (2004). *Zin in school*. Amersfoort: CPS.

Wil je op de hoogte blijven van de ontwikkelingen rondom het jonge kind?

Neem nu een abonnement op HJK

Wil je niets missen, neem dan een abonnement op HJK én JSW en betaal slechts €119,50 per jaar

HJK lezen op tablet en pc via Schooltas

Ontvang 10 x HJK

Krijg toegang tot het digitaal archief

Studenten ontvangen 40% korting

Samen voor €79,- per jaar

Meer weten? Ga naar www.hjk-online.nl of bel 088-2266691